



Doğu Türkçesiyle Yazılmış Acâibü'l-Mahlûkat Tercümeleri

Acâib-al-Mahlûkat Translations from the Eastern Turkish Language

Hilal Yılmaz¹ 



ÖZET

Acâibü'l-Mahlûkatlar, insanların evreni ve evrende bulunan varlıkları nasıl algıladıklarını gösteren, bu varlıklarla ilgili ansiklopedik bilgiler içeren, yazıldıkları dönemin coğrafyası ve kozmografyası hakkında önemli bilgiler veren eserlerdir. İlk defa İnan edebiyatında Ebü'l- Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Süfi tarafından yazılan Acâibü'l-Mahlûkat, zaman içerisinde Arap ve Türk edebiyatında da yaygınlaşmıştır. Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan ve bu tarihten itibaren farklı zamanlarda ve farklı yerlerde pek çok tercümesi yapılan Acâibü'l-Mahlûkat tercümelerinin Türk edebiyatında sevilen bir anlatı geleneğini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hem Batı Türkçesiyle hem de Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkat tercümeleri Türk dili ve Türk kültür tarihi açısından oldukça önemli bilgiler barındırmaktadır.

Bu çalışmada dikkatleri Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkatlara çekebilmek için Batı Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkat tercümeleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Bennâi bin Muhammed Herevî'nin tercümesi ve mütericimi bilinmeyen Acâibü'l-Mahlûkat tercümesi ile Sultan Muhammed bin Derviş Muhammedü'l- Muftiü'l-Belhî'nin bu alandaki Farsça eseri tanıtılmış, bu eserler hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur. Acâibü'l-Mahlûkat anlatılarının Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesiyle yazılmış olan çeşitli tercümeleri bu anlatıların Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi için ortak bir anlatı geleneğini oluşturması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Acâibü'l-Mahlûkat, Garâibü'l-Mevcûdat, Doğu Türkçesi, Coğrafya, Kozmografya

ABSTRACT

Acâib-al-Mahlûkats show how people perceive the universe, and beings in the universe, providing encyclopedic information about them. These works also reflect the geography and cosmography of the period in which they were written. Appearing for the first time in a Persian language work written by Abu'l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer as-Sufi, Acâib-al-Mahlûkats became widespread in Arabic and Turkish literature over time. Scholars now agree that Acâib-al-Mahlûkats, which emerged in Turkish literature in the 15th century and have been translated at different times and places since then, constitute a popular narrative tradition in Turkish literature. Written in both western and eastern Turkish, Acâib-al-Mahlûkats contain important information about the Turkish language and the nation's cultural history. This study, presents an overview of Acâib-al-Mahlûkats written in western Turkish to draw attention to those written in eastern Turkish. Afterward, several authors wrote in this genre in eastern Turkish, of which some examples still exist: the translation of Bannai bin Muhammed Herevî, translations of Acâib-al-Mahlûkats by unknown translators and Sultan Muhammed bin Derviş Muhammed-al-Mufti-al-Belkhi's Persian works in this field providing more information about this genre. The translations of Acâib-al-Mahlûkat narratives written in western and eastern Turkish are important because these narratives form a common narrative tradition for eastern and western Turkish.

Keywords: Acâibü'l-Mahlûkat, Garâib-al-Mevcûdat, Eastern Turkish, Geography, Cosmography

¹Haliç Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: H.Y. 0000-0003-0090-1936

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hilal Yılmaz,
Haliç Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: hilalyilmaz@halic.edu.tr

Başvuru/Submitted: 17.10.2020

Kabul/Accepted: 18.11.2020

Atıf/Citation:

Yılmaz, H. (2020). Doğu Türkçesiyle yazılmış
acâibü'l-mahlûkat tercümeleri. *TUDED 60*(2),
781-794.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-812023>



EXTENDED ABSTRACT

Acâib-al-Mahlûkats show how people perceive the universe and beings in the universe, providing encyclopedic information about them. These works also reflect the geography and cosmography of the period in which they were written. Acâib-al-Mahlûkats, a narrative style that emerged from a wide variety of sources, contain important information about the period in which they were written.

The work named Acâib-al-Mahlûkat written by Abu'l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer as-Sufi in the 10th century is the first known example of this genre. Sunsequently, many Acâib-al-Mahlûkats were written under the name of Acâib-al-Mahlûkat or other names in Persian, Arabic, and Turkish literature. Muhammed bin Mahmud bin Ahmed et-Tusî es-Selmanî's Acâib-al-Mahlûkat ve Garâib-al-Mevcûdat and Kazvîni's Acâib-al-Mahlûkat ve Garâib-al-Mevcûdat are very important because these works served as examples for other studies. Acâib-al-Mahlûkats were generally created according to the system used by Ahmed et-Tusi and Kazvîni in their work.

Acâib-al-Mahlûkats, which shed light on the universe of the period in which they were written and people's perceptions of everything in the universe, began to appear in Turkish literature from the 15th century with the influence of Arabic and Persian literature. The first Acâib-al-Mahlûkat written in Turkish is the work of Ali bin Abdurrahman. In Turkish literature, works in the Acâib-al-Mahlûkat style were written by many poets, such as Yazıcıoğlu Ahmed Bican, Sürûrî, Bennâi bin Muhammed Herevî, Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâî, and Eyub bin Halîl. As far as we know, 15 Acâib-al-Mahlûkat translations have been made in Turkish literature: 12 in western Turkish, 2 in eastern Turkish, and 1 in Persian. The fact that Acâib-al-Mahlûkats were written many times in both western and eastern Turkish at different times and places indicate that these narratives constitute a common literary narrative both language.

Various studies have been carried out on Acâib-al-Mahlûkats written in western Turkish translated from Acâib-al-Mahlûkats written in Turkish literature. In this study, we aim to draw attention to Acâib-al-Mahlûkats written in eastern Turkish. For this reason, this paper after briefly introducing Acâib-al-Mahlûkats written in western Turkish has an in-depth discussion on examples of the genre in eastern Turkish.

The first of the Acâib-al-Mahlûkat translations written in eastern Turkish is the work of Bennâi bin Muhammed Herevî, known as Acâib-al-Mahlûkat or Mecma-al-Garâyib. The academic literature contains a great deal of information on the work of Bennâi, an important poet during his time. However, as far as we know, no study about this particular work has been conducted to date.

Another Acâib-al-Mahlûkat, written in eastern Turkish, is the translation of Acâib-al-Mahlûkat, by an unnamed translator. The author, place, and completion date of this work as well as to whom it was presented, remain unknown. It is thought that the work was written in

the post-classical eastern Turkish period between the 17th and 19th centuries. Emrah Kalaycı, Ertuğrul Alemdar, Gamze Çelik, Hilal Yılmaz, and Adnan Erbak studied this work for a master's thesis in 2019.

In the eastern Turkish area, Sultan Muhammed bin Dervis Muhammed-al-Mufti-al-Balkhî wrote another *Acâib-al-Mahlûkat* in Persian in the 16th century, named *Mecma-al-Garâib*. This work is very important in showing that *Acâib-al-Mahlûkat* narratives were not only translated into Turkish by Turks; rather, Turks also produced works in this style in different languages, such as Persian. No studies on *Mecma-al-Garâib* exist in the academic literature.

All *Acâib-al-Mahlûkats* written in eastern and western Turkish should be studied in detail and presented to the world of science to better demonstrate that *Acâib-al-Mahlûkat* narratives, with many examples in Iranian, Arabic, and Turkish literature, constitute a common literary genre in the Turkish world. For this purpose, the authors of this paper have decided to showcase and analyze *Acâib-al-Mahlûkat* translations written in eastern Turkish.

GİRİŞ

İran, Arap ve Türk edebiyatlarında birçok örneği bulunan *Acâibü'l-Mahlûkatlar*, evrende bulunan her şeyin, her varlığın olağan ve/veya olağanüstü anlatımlarla yer aldığı, bu varlıklarla ilgili ansiklopedik bilgilerin bulunduğu, yazıldığı dönemin coğrafya ve kozmografyasına dair bilgiler veren eserlerdir.

Günay Kut'un verdiği bilgilere göre *Acâibü'l-Mahlûkatlar*, Aristo'nun (MÖ. 384-322), Teofrast'ın (MÖ. 372-335) ve meşhur coğrafya bilgini Batlamyos'un (109- 161) eserlerinden etkilenerek ve bu eserler temel alınarak İran ve Arap edebiyatında verilmeye başlanmıştır (Kut, 1985, s. 184). *Acâibü'l-Mahlûkatlar* yazılırken Aristo, Teofrast ve Batlamyos gibi alimlerin eserlerinin yanı sıra zamanla Kuran-ı Kerim ve hadisler gibi farklı dini kaynakların da kullanıldığı ve bu yolla eserlerde işlenen konuların genişletildiği görülmektedir.

İlk defa İran edebiyatında Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman bin Ömer es-Sûfî (903- 986) tarafından 984-985 yılları arasında yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat*'ın (Kut, 1988, s. 316) ardından gerek İran gerekse Arap edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkat adıyla veya farklı adlarla bu tarzda eserler verilmiştir.

Muhammed bin Mahmûd bin Ahmed et-Tûsî es-Selmanî'nin (12. yüzyıl) 1175 yılında yazdığı *Acâibü'l-Mahlûkat ve Garâibü'l-Mevcûdat* adlı eseri ile Kazvîni adıyla bilinen Zekeriya bin Muhammed bin Mahmûd bin Ebû Yahyâ (1202- 1283) tarafından yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat ve Garâibü'l-Mevcûdat* adlı eser, İran, Arap ve Türk edebiyatlarında yazılan *Acâibü'l-Mahlûkatlar*a kaynak olmuştur (Kut, 1988, s. 316). Acâibü'l-Mahlûkat anlatıları genellikle Ahmed et-Tûsî'nin (ö. 1160) kullandığı on rükün üzerine kurulu sisteme göre veya Kazvîni'nin (1202- 1283) kullandığı dört mukaddime, iki makale ve bir hatime sistemine göre oluşturulmuştur.

Yazıldıkları dönemin coğrafyası, kozmografyası ve kültürü hakkında önemli bilgiler veren Acâibü'l-Mahlûkatlar Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi ile 15. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında da görülmeye başlanmıştır. Hem Doğu Türkçesiyle hem de Batı Türkçesiyle farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda *Acâibü'l-Mahlûkat*, *Mecmaü'l-Garâib*, *Kitabü'l-'Acaibü'l-Garaib*, *Mirât-ı Acâibü'l-Mahlûkat* ve *Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdat* gibi birbirinden farklı adlarla çeşitli Acâibü'l-Mahlûkat tercümelerinin yazılmış olması bu anlatıların Türk dünyasında ortak bir Acâibü'l-Mahlûkat yazma geleneğini oluşturduğunu göstermektedir.

Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesinde birçok kez yazılmış olan ve Türk dünyasında ortak bir geleneğin varlığını gösteren *Acâibü'l-Mahlûkat*, *Gül ile Bülbül*, *Ferhad ü Şirin* ve daha birçok anlatı türünün tasnif ve incelenmesinde daha çok Batı Türkçesinin (Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi) etkin olduğu Anadolu merkezli değerlendirmelerin Türk kültürü üzerine yapılacak olan çalışmalarda bütünlük açısından bir eksiklik olduğunu ileri süren Fatih Bakırcı'nın (Bakırcı, 2015, s. 49) sunduğu dikkatle bu konuların ele alınması gerektiğini de vurgulayarak her iki sahada da kaleme alınan *Acâibü'l-Mahlûkat* eserleri özenle incelenmelidir.

15. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında örnekleri verilmeye başlanan Acâibü'l-Mahlûkatların Batı ve Doğu Türkçeleri için ortak bir tema olduğunun ve her iki Türk lehçesiyle yazılmış olan bu eserlerin Türk dilinin ve kültürünün taşıyıcısı olduğunun ortaya konulması için bu çalışmada öncelikle Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkatlar kim tarafından ne zaman yazıldıkları da belirtilerek bir tablo halinde sunulmuştur. Batı Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkatlar hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra çalışmamızın esas konusunu oluşturan Doğu Türkçesi ile yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkatlar üzerinde durulmuştur.

TÜRK EDEBİYATINDA YAZILMIŞ ACÂİBÜ'L-MAHLÛKATLAR

Türk edebiyatında şimdiye kadar 12'si Batı Türkçesiyle 2'si Doğu Türkçesiyle ve 1'i Farsça yazılmış toplam 15 *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi tespit edilmiştir. Türk edebiyatında yaygın bir anlatı olan *Acâibü'l-Mahlûkatlar* üzerine yapılan çalışmaların daha çok Batı Türkçesiyle yazılmış tercüme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Acâibü'l-Mahlûkat anlatılarının Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesi için ortak bir edebi anlatı olduğunun daha iyi ortaya konabilmesi için Doğu Türkçesiyle yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat* tercüme tanıtarak dikkatleri bu sahadaki tercüme üzerine çekmek gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Batı Türkçesiyle yazılmış Acâibü'l-Mahlûkatlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmemiş ancak Türk edebiyatında yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkatlar yazıldıkları dönem, saha, şair/ yazar ve dil/ lehçe belirtilerek aşağıdaki tabloda gösterilerek dikkatler bu anlatıların Türk dünyasında ortak bir tema olduğu bilgisine çekilmek istenmiştir.

Yüzyıl	Doğu Türkçesiyle Yazılmış Acâibü'l-Mahlûkatlar			Batı Türkçesiyle Yazılmış Acâibü'l-Mahlûkatlar		
	Şair/ Yazar	Eser	Dil/Lehçe	Şair/ Yazar	Eser	Dil/ Lehçe
15. yüzyıl				Ali bin Abdurrahman	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
15. yüzyıl				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
15. yüzyıl				Yazıcıoğlu Ahmed Bican	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
16. yüzyıl	Bennâi bin Muhammed Herevî	Acâibü'l-Mahlûkat/ Mecmaü'l Garâyib	Doğu Türkçesi			
16. yüzyıl	Sultan Muhammed bin Derviş Muhammedü'l Muftiü'l Belhî	Mecmaü'l- Garâib	Farsça			
16. yüzyıl				Sürûrî	Kitabü'l- 'Acâibü'l-Garâib	Batı Türkçesi
16. yüzyıl				Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâî	Tuhfetu'l-Acâib	Batı Türkçesi
16. yüzyıl				Eyyûb bin Halîl	Tezkiretü'l-Acâib ve Tercemetü'l- Garâib	Batı Türkçesi
17. yüzyıl				Hüseyin Efendi bin Mehmed	Mirât-ı Acâibü'l-Mahlûkat ve Keşf-i Garâibü'l-Mevcûdat	Batı Türkçesi

17. – 19. Yüzyıl	-	Acâibü'l-Mahlûkat ve'l Garâibü'l-Mevcûdât	Doğu Türkçesi			
18. yüzyıl				Rodosîzâde	Kitabü'l-'Acaibü'l-Garaib	Batı Türkçesi
-				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
-				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
-				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
-				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi
-				-	Acâibü'l-Mahlûkat	Batı Türkçesi

BATI TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ OLAN ACÂİBÜ'L-MAHLÛKAT TERCÜMELERİ

Türk edebiyatında bilinen ilk *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi Ali bin Abdurrahman (14. yüzyıl) tarafından yapılmıştır. Bu tercümeden sonra Batı Türkçesiyle Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan (1400- 1466), Sürûrî (ö. 1562), Bosna Kadısı Mevlânâ Gınâî (16. yüzyıl), Eyyûb bin Halîl (16. yüzyıl), Hüseyin Efendi bin Mehmed (17. yüzyıl) ve Rodosîzâde (ö. 1701-2) tarafından yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümelerinin yanı sıra mütercimi bilinmeyen beş tercüme daha bulunmaktadır. Farklı dönemlerde yazılmış olan bu tercümelerin büyük bir kısmı çeşitli araştırmacılar tarafından çalışmıştır (Yılmaz, 2019, s. 3- 6).

DOĞU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ OLAN ACÂİBÜ'L-MAHLÛKAT TERCÜMELERİ

16. yüzyıldan itibaren Doğu Türkçesiyle de Acâibü'l-Mahlûkat tercümelerinin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bugün Doğu Türkçesiyle yazıldığı bilinen iki Acâibü'l-Mahlûkat tercümesi bulunmaktadır. Doğu Türkçesiyle yazılmış bu iki tercüme haricinde bir de bu sahada Farsça olarak yazılmış Acâibü'l-Mahlûkat anlatısı da mevcuttur.

BENNÂÎ BİN MUHAMMED HEREVÎ TERCÜMESİ

Yaşadığı dönemin önemli şairleri arasında yer alan Bennâî bin Muhammed Herevî (1453-1512), 1453 yılında Herat'ta doğmuştur. Şair, babası Muhammed Sebz Mi'mâr-ı Herevî mimar olduğu için Bennâî mahlasını almış ancak şiirlerinde Benâî şeklini kullanmıştır (Karaismailoğlu, 1992, s. 429). *Divân*, *Şeybânînâme* ve *Behrâm-ı Bihrûz* gibi önemli eserleri günümüze kadar ulaşan şairin Farsçadan Doğu Türkçesine tercüme ettiği Acâibü'l-Mahlûkat tarzında bir eserinin de bulunduğu dair farklı kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

Fuad Köprülü, Hanikov tarafından Dorn'a gönderilen bir mektupta Bennâî'nin Şibanî Han (1451- 1510) adına yazdığı *Acâibü'l-Mahlûkat* adlı esere dair bilgiler olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 2004, s. 155). Doğu Türkçesi eserleri için önemli bir kaynak olan H. F. Hofman da *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey Section III* adlı katalog çalışmasında Bennâî hakkında çeşitli bilgiler verirken Bennâî tarafından Şiban Han döneminde *Acâibü'l-*

Mahlûkatın Farsçadan Doğu Türkçesine tercüme edildiğini belirtmiştir (Hofman, 1969, s. 221-222).

Storey'in Doğu Türklük sahasının eserleri için önemli bir kaynak olan kataloğunda Bennâî ve eserleri hakkında önemli bilgiler yer almasına rağmen şairin *Acâibü'l-Mahlûkat* adlı eseri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Storey, 1936, s. 301- 302).

Adnan Karaismailoğlu'nun Bennâî hakkında verdiği bilgilere göre ise Bennâî Semerkant'ta Timuruların soyundan gelen Sultan Ebu Saîd'in (1424- 1469) torunu Sultan Ali Mirza (1479-1500) hakkında Herat Türkçesiyle *Mecmaü'l Garâyib* adlı bir kaside yazmıştır (Karaismailoğlu, 1992, s. 429). Osman Çırak, Bennâî'nin *Şibânînâme* adlı eseri üzerinde yaptığı çalışmada Bennâî ve onun eserleri hakkında bilgiler verirken Bennâî'nin *Mecmaü'l Garâyib* adlı bir kasesinin bulunduğunu belirtmiştir. Çırak'ın verdiği bilgilere göre bu kasidenin 510 ila 876 beyitten oluştuğuna dair kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunsa da günümüze ancak 14 kadar beyiti ulaşmıştır (Çırak, 2019, s. 7-8). Çırak verdiği bu bilgiler için Sâm Mirza Safevî'nin *Tuhfe-i Samî* adlı eseri ile Ahmed Alizade ve Mîsem Mihrniya'nın *Mu'arriñ-yi Dîvân-i Benâyi-yi Herevî o Nigâhî be Sebki-Şi'r-i û* adlı makalesini kaynak göstermektedir.

Sam Mirza (ö. 1566- 67) tarafından 16. yüzyılda yazılan ve bu dönemde yaşamış Türkçe ve Farsça şiir söyleyen 714 şairin hayat hikayeleri ve şiirlerinden bazı örnekleri barındıran *Tuhfe-i Samî* adlı eser de dönemin önemli kaynakları içerisinde yer almaktadır (Alışık, 2009, s. 61). *Tuhfe-i Samî* incelendiğinde eserde Bennâî hakkında bilgiler verildiği ve şairin bir şiirinden bazı Farsça beyitlere yer verildiği görülmektedir. Burada yer alan bilgilerde Bennâî'nin *Mecmaü'l Gârâyib* adlı eserine dair bir bilgi bulunmamaktadır. *Mu'arriñ-yi Dîvân-i Benâyi-yi Herevî o Nigâhî be Sebki-Şi'r-i û* adlı makale ise tarafımızca ulaşılamadığı için incelenememiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Bennâî bin Muhammed Herevî tarafından 16. yüzyılda Doğu Türkçesiyle bir *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesinin yazıldığı ve bu eserin bazı kaynaklarda *Acâibü'l-Mahlûkat* adıyla bazı kaynaklarda ise *Mecmaü'l Garâyib* adıyla yer aldığı söylenebilir. Bennâî'nin bu eserin adına dair farklı bilgiler olduğu gibi bu eserin kime sunulduğuna dair de farklı bilgiler bulunmaktadır. Fuad Köprülü ve Hofman'ın verdiği bilgilere göre Bennâî eserini Şiban Han'a, Karaismailoğlu'nun verdiği bilgilere göre ise Ebu Sa'id'in torunu Sultan Ali Mirza'ya sunmuştur. Bennâî'nin bu eseri üzerine herhangi bir çalışma bulunmadığı için eserin tam adı ve kime yazıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

SULTAN MUHAMMED BİN DERVİŞ MUHAMMEDÜ'L-MUFTİÜ'L-BELHÎ'NİN FARŞÇA MECMAÜ'L-GARÂİB ADLI ESERİ

Köprülü ayrıca Bennâî bin Muhammed Herevî tarafından Şibanî Hanlığı'nın dokuzuncu hanı olan Pîr Muhammed Han (16. yüzyıl) adına 963/1556 yılında *Mecmaü'l-Garâib* adıyla Farsça bir kozmografya kitabı yazıldığını ve eserin Rieu Kataloğu'nda kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 1988, s. 307). Doğu Türkçesi eserleri için önemli kaynaklar arasında yer alan Rieu Kataloğu incelendiğinde adı geçen eserin 15241 numarada kayıtlı olduğu ve Sultan

Muhammed bin Derviş Muhammedü'l-Muftü'l-Belhî tarafından Belh tahtına yeni çıkmış olan Pir Muhammed Han için yazıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Burada yer alan bilgilere göre eser; gezegenler, insanlar, hayvanlar, bitkiler, şehirler, dağlar, denizler, nehirler, madenler gibi birçok konunun işlendiği ve çeşitli anlatıların yer aldığı 15 bölümden oluşmaktadır (Rieu, 1879, s. 426-427).

Dönemin bir diğer önemli kataloglarından olan Semenov'a bakıldığında eserle ilgili benzer bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Buradaki bilgilere göre *Mecmaü'l-Garâib* adlı eser, 1555-1556'dan 1566-1567'ye kadar Belh'i yöneten Özbek prensi Pir Muhammed Han'a Kadı Belhî tarafından yazılmıştır. Belhî'nin birbirinden farklı inanılmaz hikayeleri topladığı bu kozmografya eseri 15 bölümden oluşmaktadır (Semenov, 1935, s. 40- 41).

Rieu ve Semenov gibi bazı önemli araştırmacıların kataloglarında yer alan bilgilere göre Bennâî'nin *Acâibü'l-Mahlûkat* veya *Mecmaü'l-Garâyib* adlı eseri haricinde 16. yüzyılın ortalarında Belhî tarafından Doğu Türklük sahasında Farsça olarak yazılmış ve dönemin sultanı Pir Muhammed Han'a sunulan *Mecmaü'l-Garâib* adlı bir eser daha bulunmaktadır. Bu durumda bu eser, Bennâî'nin eseri ve mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesinden ayrı olarak Doğu Türklük sahasında Farsça yazılmış bir *Acâibü'l-Mahlûkat* anlatısı olarak değerlendirilmelidir. Bu eser, *Acâibü'l-Mahlûkat* anlatılarının Türkler arasında sadece tercüme edilmediğini, Farsça gibi farklı dillerde de bu eserlerin verildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Belhî'nin *Mecmaü'l-Garâib* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

MÜTERCİMİ BİLİNMEYEN TERCÜME

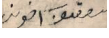
Doğu Türkçesiyle yazılmış olan bir diğer *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesidir. Bu tercümenin kim tarafından, ne zaman ve nerede yazıldığı bilinmemektedir. Bu tercümeyle dair ilk bilgiler Karl V. Zetterstéen' in, *Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala* adlı katalog çalışmasında 637 numarada yer almaktadır. Zatterstéen, Doğu Türkçesiyle yazılmış bir kozmografya eseri olan bu tercümenin Kazvî'nin eserine göre eksik olduğunu belirtmiştir. Burada yer alan bilgilere göre eser 10 rükundan oluşmaktadır ve her rükün kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Eserin eski sahibi Yakup Ahund'dur. Eserin büyüklüğü 22x15 cm'dir ve satır aralıkları 13- 19 arasında değişmektedir. Eserin kağıdı beyazımsı ve kahverengimsidir ve biraz kirli bir yazmadır. Nestalik yazıyla yazılmış olan yazmada başlıklar ve anahtar kelimeler siyah çizgilerle belirtilmiştir. Eserin kapağında dört kez *نيز اخوند صحاف* adı damgalanmıştır (Zatterstéen, 1930, s. 438- 439).

Bu eser hakkında daha sonra bilgi veren Günay Kut ise eserin *Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala* kataloğunda 630 numarada kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Kut, 1985, s. 193).

Eserin bazı sayfalarında esas satırlardan ayrı olarak yazılan yerler bulunmaktadır. Bu ek satırlar, bulunduğu sayfadaki satırlardan birinin tekrarıdır. Eser sadece siyah mürekkeple

yazılmıştır. Eserin bazı yerlerinde birbirini takip eden sayfaları göstermek için reddâdeler kullanılmış ancak birbirini takip eden bazı sayfaların belirtilen reddâdeler ile başlamadığı görülmektedir. Bu sayfaların bazılarında anlatının bütünlüğü bozulmuş ve kopukluklar oluşmuştur. Bu nedenle eserin günümüze ulaşana kadar dağıldığı ve kimliği bilinmeyen kişi veya kişiler tarafından yeniden bir araya getirildiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu el yazması eser, bu hâliyle eksik bir nüshadır.

Eserin 10b/03- 07 arası satırlarında yer alan *Ammā bilinğler ve āgāh boluñglar kim: Biz bu kitābga ‘Acāyibü’l-Mahlūkāt ve Ğarāyibü’l-Mevcūdāt aṭa koyduk, on rükn birle cem’ kılduk. Her bir rüknni neççe bāb birle taḫsīm kılduk. Her bābnı neççe faşl birle cüdā kılduk. Sözni serencām kılduk* ibarelerine göre eserin tam adı ‘Acāyibü’l-Mahlūkāt ve Ğarāyibü’l-Mevcūdāt’ tır.

Eserin yazarı, yazıldığı tarih, yer ve kime sunulduğu hakkında eser içerisinde herhangi bilgi bulunmadığı için eserin yazıldığı tarih hakkında kesin bir bilgi vermek güçtür. Ancak eserde Klasik Doğu Türkçesine ait sözcüklerle birlikte bugün Yeni Uygur Türkçesinde görülen “başlamçı, natinçe, çinğ, soğa, ‘aleng, kala, aranla ve senğlaş-” gibi bazı sözcüklerin ve bazı dil bilgisi özelliklerinin bulunması, yabancı dillerden Türkçeye geçen alıntı sözcüklerin bir kısmının Yeni Uygur Türkçesindeki şekilleriyle kullanılmış olmasından dolayı eserin Klasik Sonrası Doğu Türkçesi döneminde 17. yüzyıl ile 19. yüzyıllar arasında, günümüz Çin Halk Cumhuriyeti’nde Doğu Türkistan bölgesinde yer alan Hoten, Kaşgar, Yarkent gibi bölgelerde yazıldığı düşünülmektedir. Eserin ilk yaprağında yer alan  ibaresinden kanımızca eserin müterciminin Yakup Ahund olduğu bilgisini çıkaramayız. Emrah Kalaycı’nın kendi çalışmasında da belirttiği gibi bu ifadeden sonra yer alan tenge sözcüğünden dolayı Yakup Ahund’un bu eseri satın alan kişi olduğu düşünülmektedir (Kalaycı, 2019, s. 7- 8).

Acāibü’l-Mahlūkāt yazıldıkları dönemin coğrafyası ve kozmografyası hakkında çeşitli bilgileri okuyucuların dikkatini çekecek biçimde olağan ve/veya olağanüstü anlatış biçimleriyle veren eserler oldukları için bu eserlerde gök cisimleri, ülkeler, şehirler, kiliseler, camiler, sinagoglar, ağaçlar, bitkiler, peygamberler, padişahlar ve kara ve deniz canlıları gibi çeşitli konular hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Birbirinden farklı, çeşitli konuların işlendiği Doğu Türkçesiyle yazılmış mütercimi bilinmeyen *Acāibü’l-Mahlūkāt*, Mukaddime bölümünün ardından 8 rükundan oluşmaktadır. Eserin içeriği ve rükunları şu şekildedir: *Rükn-i avval Ahrām-ı ulvîyyeniñ ‘acāyibāt ğarāyibātlarınınñ beyānıda turur. Beş bāb turur. Avvalkı bāb; ‘arş, kürsî, levh u kalem, tört ferî:şte-i muḳarrebniñ, rûhānîlerniñ şifāt ve mekânlarınınñ beyānı turur. İkkinçi bāb; yetti ṭabaḳa-i āsmānnıñ uluğluğunıñ, ‘ömriniñ, delîl-i bürhānîniñ beyānıda turur. Üçünçi bāb; āf-tāb-ı cihān-tābnıñ ve uluğluğunıñ ve kenğrülükiniñ sı:yriniñ ve te ‘şîriniñ, şûratınıñ, renginiñ beyānıda turur. Dörtünçi bāb; Ay’niñ şifātınıñ, te ‘şîriniñ, şu ‘ā’ınıñ ve şûratınıñ, kimerseî tüşinde a:y, künni körmekniñ beyānıda turur. Beşinçi bāb; Zuḫal ve ‘Utārid, Merrîḫ, Müşterî, Zühre’niñ beyānı turur* (Acāibü’l-Mahlūkāt 10b/8- 11a/7)

Birinci rûkun mukaddes gökyüzünün acayıplık ve gariplikleri ile ilgilidir. Beş kısımdır. Birinci bölüm gökyüzü ve göğün katları, levh-i kalemi, dört yakın melekler, ruhanilerin sıfat ve mekânları bildirilir. İkinci bölüm; gökyüzünün yedi katının ululuklarını, ömrün, her bir delilin hakkındadır. Üçüncü bölüm; cihani aydınlatan güneşin, büyüklüğünün, genişliğinin, sırrının, etkisinin, şeklinin ve renginin hakkındadır. Dördüncü bölüm; ayın sıfatının, etkisinin, parlaklığının, biçiminin, birinin rüyasında ay ve güneşi görmesinin hakkındadır. Beşinci bölüm; Satürn'ün, Merkür'ün, Mars'ın, Jüpiter'in ve Venüs'ün hakkındadır.

Ëkkinçi rûkn tahtı beş bâb birle tertib berildi. Avvalkı bâb; otunğ rengininğ sıfatları turur. Ëkkinçi bâb; âteş-i 'ulvî-ki ra'd u berç, kevâkib-i münfâziyyeninğ beyânında ve kavı-kızahtınınğ beyânında turur. Üçünçi bâb; hevânınğ ya 'nî beynü'l-semâ' ve 'l-arzınğ ve ecsâm ve ecrâmınğ arasında müştarekligininğ beyânında turur. Törtünçi bâb; şimâllarınğ cinsininğ ve gavğâsınınğ ve şurfe kılışınınğ ve muhâliflikininğ beyânında turur. Beşinçi bâb; bulutlarınğ ve kürküreşininğ, rengininğ beyânı (Acâibü'l-Mahlûkat 11a/7- 11b/3)

İkinci rûkun da beş bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Birinci bölüm; ateşin renginin özellikleri hakkındadır. İkinci bölüm; büyük ateşler yani yıldırım ve şimşeklerle ilgilidir. Üçüncü bölüm; havanın yani gökyüzü ile yeryüzü, canlılar ile cansızlar arasındaki ortaklıklar hakkındadır. Dördüncü bölüm; rüzgarların cinsi, <bunların kendi aralarındaki> kavgaları, gururları, muhalefet etmesinin hakkındadır. Beşinci bölüm; bulutlar ve <bulutların> kükreşi, rengi hakkındadır.

Üçünçi rûkn, altı bâb bile tertib berildi. Bu rûkn deryâlarınğ çeşmelerininğ, kuduğlarınğ, nehrlerininğ, tağlarınğ, taşlarınğ beyânı turur (Acâibü'l-Mahlûkat 11b/3- 11b/6)

Üçüncü bölüm altı bölümden oluşur. Bu rûkun deryaların, çeşmelerin, kuyuların, nehirlerin, dağların, taşların hakkındadır.

Törtünçi rûkn, şehristânlar beyânı turur. Bu rûkn tahtı beş bâb turur (Acâibü'l-Mahlûkat 13b/7- 13b/9)

Dördüncü rûkun şehirler hakkındadır. Bu rûkun da beş bölümden oluşur.

Beşinçi rûkn, üç bâb turur. Avvalkı bâb cemî'-i şüretler beyânı turur (Acâibü'l-Mahlûkat 16a/4-5) Ëkkinçi bâb; gürler ve kabirler beyânı turur (Acâibü'l-Mahlûkat 16a/12-13) Üçünçi bâb gençler beyânı (Acâibü'l-Mahlûkat 16b/10)

Beşinci rûkun üç bölümdür. Birinci bölüm; bütün suretler hakkındadır. İkinci bölüm; mezarlar ve kabirler hakkındadır. Üçüncü bölüm; hazineler hakkındadır.

Altınçi rûkn, tokkuz bâb turur. Avvalkı bâb; ferzend-i âdemninğ 'acâyibleride ve hilkatınınğ havâsında âdem ve çarpâyılarnınğ arasındaki şerâkelerninğ ve tefâvütlerinğ, muhtelif kuvvetlerinğ, ervahtınınğ takşimlerininğ, havâslarınğ, tüğlerinğ, üstühvânlarınğ otunğ kindikininğ bevl ve gâyetninğ beyânı turur. Ëkkinçi bâb hatunlarınğ 'ayb kuşur ve hayz nifâs

ceng cedellerininğ beyanı. Üçünçü bāb bu adlar nêççe kısım bolupdurlar. Bu āfāk-ı 'ālemde ne yerlerde peydā bolupdurlar? Ol hem hurūf-ı mu'cem birle peydā boldı. Beşinçü bāb; ādemilerinğ birbiridin şerāfet ve derecelerininğ, şeref-i nübüvvetleri, Hzret-i Ādem şalavatü'r-rāhmanınğ faziletlerinğ Hzret-i Muḥammed Muştāfā şalla'llāhu aleyh ve 'alā ālihi ve aştābihi ecma'in'ninğ faziletlerinğ beyānıda turur. Beşinçü bāb; kâhinler ya'nî bakımcılarınğ ve müdde'ilerinğ, mecūsi zındıklarınınğ, yalğan da'vā-yı nübüvvet kılğanlarınğ, yalğan da'vā velāyet kılğanlarınğ beyānı turur. Altınçü bāb; 'acāyib 'ilmelerinğ ya'nî; 'ilm-i kīmyā 'ilm-i ḥikmet 'ilm-i tıb ve 'ilm-i tábāyi'nî ne kısım kolğa keltürüpdürler. Yettinçü bāb uyğununğ 'acāyibleride ve ta'birler beyānıda turur. Sêkkizinçü bāb; dūnyāninğ 'aybları ve kuşūrlarıninğ ve yamanlıknınğ, fitneligininğ, ğaddarlıknınğ beyānı turur (Acāibü'l-Mahlûkat 16b/14- 18a/7)

Altınçü rükun dokuz bölümdür. Birinci bölüm; İnsanların acayıplıklarının ve yaratılış özelliklerinin, insan ve hayvanlar arasındaki benzerlikler ve farklılıkların, çeşitli kuvvetlerin, ruhların sınıflandırılmasının, duyguların, tüylerin, kemiklerin, ateşin, barutun, evlatlar ve ilaçların hakkındadır. İkinci bölüm kadınların ayıp<ları>, kusur<ları>, aybaşı, loğusalığ<ı> ve kavgalar<ı> hakkındadır. Üçüncü bölüm; bu adlar kaç bölümden oluşur? Bu dünyanın hangi ufuklarında, yerlerinde ortaya çıkarlar? Bu kısım da alfabetik olarak meydana getirilmiştir. Beşinci bölüm; insanoğlunun birbiriyle <olan> şereflik derecelerinin, peygamberlerin büyüklüklerinin, Hzret-i Ādem şalavatü'r-rāhmanınğ <ve> Hzret-i Muhammed Mustafā sallallāhu aleyh ve alā ālihi ve aştābihi ecma'in'ninğ faziletleri hakkındadır. Beşinci bölüm; kâhinlerin yani falcıların ve sahtekarların, ateşe tapan zındıkların, yalancı peygamberlik <ve> ermişlik <yapanların> hakkındadır. Altınçü bölüm; acayıp ilimleri yani kimya, felsefe, tıp ve tabiat ilimlerini bir araya getirmektedir. Yedinci bölüm; uykunun acayıplıkları ve <rüya> tabirleri hakkındadır. Sekizinci bölüm; dünyanın ayıpları, kusurları, yamanlığı, fitneliği ve ğaddarlığı hakkındadır.

Yettinçü rükn êkki bāb turur. Avvalkı bāb; dāvlerninğ, 'ifrîtlerninğ, cinlerninğ, ḥabîşelerninğ, dīv iblisninğ, ḥārūt-mārūtınğ iblisninğ, bularınğ recm bolmakınunğ sebebininğ, dīv ḥuffāşnıñ, nesnāsnınğ, ğül-i beyābānlarnınğ, dāvlerninğ ādem ferzendlerini yok kılıp özlerni mekân kılğan yerlerninğ beyā<nı> turur. Êkkinçü bāb; yaḥşı ḥoş-ḥuy ve ḥoş şuret, zibā-ḳadlığ, nihāl-ḳāmetliğ, ay menğizlik, zühre közliğ, hilāl ḳaşlığ perîlerninğ beyānı turur (Acāibü'l-Mahlûkat 18a/7- 18b/2)

Yedinci rükun iki bölümdür. Birinci bölüm; devlerin, ifritlerin, cinlerin, kötü ruhların, büyük şeytanların, Harut ve Marut'un, şeytanın ve bunların taşlanması sebebi; büyük yaralarının, yarı insan <olan> efsanevi yaratığın, hayaletlerin <ve> devlerin insanları yok edip kendilerine yurt ettikleri mekanlar hakkındadır. İkinci bölüm; iyi, güzel huylu, güzel boylu, fidan boylu, ay yüzlü, Venüs gözlü, hilal kaşlı perilerin hakkındadır.

Sêkizinçü rükn, tōrt bāb turur. Avvalkı bāb; fil, tive, a:t, ḥaçır, ḥar, ḳoy ve içkününğ beyānıda turur. Êkkinçü bāb; sibā' ya'nî şîr ve feleng, boz ḳaruşḳu, tonğuz, ayığ, bebir, büz yene ıt bularınğ beyānıda turur. Üçünçü bāb; maşrığ balığlarıninğ, şimāl balığlarıninğ, Mısrî,

Başrî, Zengbâr, Aşur, Cin-î Cins, diğer atım hırâtım, māl-ı Zülkarneyn, Nilî, Muhiî, Tînâ beyânı turur. Törtünçü bâb; mûr, melaḥ, örmeçük, peşe, neheng ve ejdehâ, ot cânverlerinin, su cânverlerinin beyânı turur (*Acâibü'l-Mahlûkat* 18b/12- 19a/9)

Sekizinci rûkun, dört bölümdür. Birinci bölüm; fil, deve, at, katır, eşek, koyun ve içki hakkındadır. İkinci bölüm; yırtıcı hayvanlar yani arslan, pars, bozkurt, domuz, ayı, kaplan, maymun, köpek <ve> bunların hakkındadır. Üçüncü bölüm; doğu şehirlerinin, kuzey şehirlerinin, Mısır, Basra, Zengbar, Asur, Çin-i Cins, diğer atım hırâtım, Zülkarneyn'in mülkü, Nil, Muhit, Tina hakkındadır. Dördüncü bölüm; karınca, çekirge, örümcek, sivrisinek, timsah, ejderha, ateş hayvanlarının ve su hayvanlarının hakkındadır.

Klasik sonrası Doğu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan ve dönemin yerel dil unsurları hakkında bilgiler veren bu *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi, 2019 yılında Emrah Kalaycı, Ertuğrul Alemdar, Gamze Çelik, Hilal Yılmaz ve Adnan Erbek tarafından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

DOĞU TÜRKÇESİ VE BATI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ACÂİBÜ'L-MAHLÛKATLARIN İÇERİK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Batı Türkçesiyle yazılmış *Acâibü'l-Mahlûkatlar* ile Doğu Türkçesiyle yazılmış olan mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi içerik olarak büyük oranda örtüşmektedir. Ancak Doğu Türkçesiyle yazılmış olan mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat*'ta Batı Türkçesiyle yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkatlar*da yer almayan bazı anlatılar ve hikâyeler bulunmaktadır. Bu farklılıklar, mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesinin Batı Türkçesiyle yazılmış *Acâibü'l-Mahlûkatlar*dan daha farklı kaynaklardan beslendiğini ve/veya Doğu Türkçesiyle yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat*'ta eserin yazıldığı coğrafyada daha çok bilinen anlatı ve hikâyelerin de bu esere eklendiğini göstermektedir. Bu tercümedeki farklılıklar aynı zamanda Doğu Türkçesiyle *Acâibü'l-Mahlûkat* yazma geleneğinin de gelişmiş olduğunu, mütercimlerin kaynak eseri doğrudan Türkçeye çevirmeyip gerekli gördükleri eklemeleri de eserlerine kattıklarını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Bennâî'nin *Acâibü'l-Mahlûkat* veya *Mecmaü'l-Garâib* adlı eseri ile bu sahada yazılmış olan Belhî'nin Farsça *Mecmaü'l-Garâib* adlı eserlerinin de gün yüzüne çıkartılıp araştırmacılar tarafından çalışılması ile Türk edebiyatında ortak bir anlatı geleneğini oluşturan *Acâibü'l-Mahlûkatlar*ın her iki saha için tam olarak karşılaştırmalı bir çalışması yapılması Türk dili ve kültürü tarihi için oldukça önemlidir.

Sonuç

Yazıldıkları dönemin coğrafya ve kozmografyasıyla ilgili ansiklopedik bilgileri okuyucuların ve dinleyicilerin dikkatini çekmek için olağan ve/veya olağanüstü bir üslupla anlatan *Acâibü'l-Mahlûkatlar*, Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle Türk edebiyatına girmiştir. Türk edebiyatında Batı Türkçesiyle ve Doğu Türkçesiyle farklı zamanlarda çeşitli *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümelere yazılmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla 12'si Batı Türkçesiyle, 2'si Doğu Türkçesiyle 1'i Farsça yazılmış olmak üzere Türk edebiyatında 15 *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi bulunmaktadır. Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Bennâî bin Muhammed Herevî'nin *Acâibü'l-Mahlûkat* veya *Mecmaü'l-Garâyib* adlı tercümesi ile mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi ve Doğu Türklük sahası içerisinde Farsça olarak yazılmış olan *Mecmaü'l-Garâyib* Acâibü'l-Mahlûkat anlatılarının Türk edebiyatında sadece Batı Türkçesiyle yazılmadığını, bu anlatıların Türk dünyası için ortak bir kültür olduğunu göstermektedir. Batı Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkat tercümeleleri üzerine çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen Doğu Türkçesiyle yazılmış olan Acâibü'l-Mahlûkat tercümelerinden sadece mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Türk edebiyatında Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesi için ortak bir anlatı olan *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümelerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada Doğu Türklük sahasında Doğu Türkçesiyle ve Farsçayla yazılmış olan *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümeleri hakkında bilgiler verilerek bu eserler araştırmacıların dikkatlerine sunulmuştur.

Bennâî bin Muhammed Herevî'nin *Acâibü'l-Mahlûkat* veya *Mecmaü'l-Garâyib* adlı eseri, Belhî'nin Farsça *Mecmaü'l-Garâyib* adlı eseri ve mütercimi bilinmeyen *Acâibü'l-Mahlûkat* tercümesi, İran ve Arap edebiyatında yaygın bir anlatı olan Acâibü'l-Mahlûkatın Türk edebiyatında Batı Türkçesinin yanı sıra Doğu Türkçesiyle de verildiğini göstermesi açısından oldukça önemli eserlerdir. Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesinde ortak bir anlatı geleneği oluşturan bu tarz eserlerin ilim dünyasına tanıtılarak farklı sahalarda yazılmış eserlerde yer alan benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması Türk dili ve kültürü tarihi araştırmalarının gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Kısaltmalar

MÖ. Milattan Önce.

ö. ölüm tarihi.

s. sayfa.

İşaretler

< > Metin aktarımında eklenen kısmı gösterir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Alemdar, E. (2019). *Acâyibü'l-Mahlûkât ve Garâyibü'l-Mevcûdât (51a-100b yaprakları, dil incelemesi, metin, Türkiye Türkçesine aktarım, dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alışık, S. G. (2009). Sâ'm Mirza. *TDV*, 36, 61.
- Bakırcı, F. (2015). Türk Dünyasında Ortak Bir Tema: Gül ile Bülbül Hırkatî, Salahî, Rifâî, Kara Fazlî, İznikli Bekâyî'de Gül ile Bülbül Temasının Karşılaştırılması. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (6), 48- 72.
- Çelik, G. (2019). *Doğu Türkçesiyle Yazılmış Acayibü'l- Mahlukat ve Garayibü'l- mevcudat (101a-150b yaprakları) (Dil İncelemesi- Metin- Türkiye Türkçesine Aktarım- Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çırak, O. (2019). *Şibanî Tarihi-Benâî'nin Şibanî-namesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erbek, A. (2019). *Doğu Türkçesiyle yazılmış Acayibü'l Mahlukat ve Garayibü'l Mevcudat (201a-249b yaprakları) Dil İncelemesi- Metin-Türkiye Türkçesine Aktarım- Dizin)*, (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hofman, H.F. (1969). *Turkish Literature A Bio-Bibliographical Survey Section III*. Utrecht.
- Kalaycı, E. (2019). *Acâyibü'l-Mahlukât ve'l-garayibü'l- Mevcudât (1a-50b yaprakları: Dil İncelemesi, Metin, Türkiye Türkçesine aktarım, dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaismailoğlu, A. (1992). Benâî. *TDV*, 5, 429.
- Köprülü, M. F. (1945). Çağatay Edebiyatı. *İslam Ansiklopedisi*, 3, 270-323.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları-2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kut, G. (1985). Türk Edebiyatında Acâibü'l- Mahlûkât Tercümelere Üzerine. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul.
- Kut, G. (1988). Acâibü'l- Mahlûkat. *TDV*, 1, 315- 317.
- Rieu, C. (1879). *Catalogue of The Persian Manuscripts In The British Museum*. London.
- Storey, C. A. (1936). *Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey II*. London.
- Semenov, A. A. (1935). *A Descriptive Catalogue of The Persian, Arabic and Turkish Manuscripts Preserved In The Library of Middle Asiatic State University*. Taşkent.
- Yılmaz, H. (2019). *Doğu Türkçesiyle Yazılmış 'Acâyibü'l Mahlukat ve'l-Garayibü'l Mevcudat (151a-200b yaprakları: Dil İncelemesi, Metin, Türkiye Türkçesine Aktarım, Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zetterstéen, K.V. (1930). *Die Arabischen Persischen und Türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala*. Uppsala.